



MUINSUSKAITSEAMET

Kalmistu reg-nr 9120
Mälestise asukoha ja piiride ekspertiis
Eero Heinloo

Mälestise nimi	Kalmistu
Kultuurimälestiste registri number	9120
Vana number (ENSV Ministrite Nõukogu määrus nr 364)	2547
Esmane kaitse alla võtmine	1973
Kehtiv määrus	01.09.1997 kultuuriministri määrus nr 59 (RTL 1997, 169-171, 954)
Kaitsevööndi alus	MuKS (RT I 1994, 24, 391) § 25
Mälestise praegune kuva Maa-ameti kaardikihil (polügoonina)	Ida-Viru maakond, Lüganuse vald, Rääsa küla, Kadaka (KÜ 44901:003:0498), Linaaugu (KÜ 44901:003:0429) ja Kadaka tee (KÜ 43801:001:0377).
Mälestise alusandmetele vastav kuva (polügoonina), sh keskpunkti koordinaadid	Ida-Viru maakond, Lüganuse vald, Rääsa küla, Kadaka (KÜ 44901:003:0498), Keskpunkt XY: 6573928.97, 675591.96
Eksperdi hinnangu koostamise aeg	04.07.2024 – 10.10.2024

Sisukord

Sisukord.....	2
1. Sissejuhatus	3
1.1. Ekspertiisi eesmärk.....	3
1.2. Ekspertiisi ülesehitus	5
2. Mälestise andmed	5
2.1. Mälestise tunnused	5
2.2. Mälestise avastamine	6
2.3. Kaitse alla võtmise ajalugu ja alusandmed	7
2.4. Mälestise kuva Maa-ameti kultuurimälestiste kaardirakenduses	10
3. Andmete analüüs ja ettepanek	10
3.1. Mälestise tegeliku asukoha ja ulatuse ning alusdokumentide võrdlev analüüs	10
3.2 Mälestise asukoht paikvaatluste põhjal	13
3.3. Mälestise alusdokumentide andmete, tegeliku asukoha ja ulatuse, varasemate kaardikuvade ning Maa-ameti kaardikuva vastavuse analüüs.....	15
4. Kokkuvõte	15
4.1. Ekspertiisi tulemuste lühikokkuvõte	15
4.2. Ettepanekud andmete korrigeerimiseks ja muutmiseks.....	15
4.3. Mälestise tegeliku asukoha ja kaardiandmete vastavusse viimise tulemusel selginenud kooskõlastatavate ja loakohustuslike tööde alad	17

1. Sissejuhatus

1.1. Ekspertiisi eesmärk

Ekspertiisi eesmärk on kontrollida Maa-ameti kultuurimälestiste kaardirakenduses kujutatud mälestise ja selle kaitsevööndi asukoha ning piiride vastavust mälestiseks tunnistamise alusandmetega ja mälestise tegeliku asukoha ning ulatusega.

Maa-ameti kultuurimälestiste kaardirakenduses esitatakse graafiliselt kultuurimälestiste registris olevaid mälestiste asukohaandmeid, mis annavad informatsiooni muinsuskaitseadusest tulenevate kitsenduste ulatusest ning võimaldavad tagada kultuurimälestiste kaitset. Muinsuskaitseameti ülesanne on kindlustada, et registris ja seeläbi kultuurimälestiste kaardirakenduses olevad andmed oleksid õiged. Samas ei ole Maa-ameti kultuurimälestiste kaardirakenduses kuvatavatel andmetel õigust loovat tähendust ning need on informatiivse iseloomuga.

Asukohaandmete õigsus tähendab esmajoones seda, et mälestise kaardikuva peab vastama mälestise kaitse alla võtmise alusdokumentides kirjeldatud asukohale, teiselt poolt aga ka seda, et kaardil oleks kuvatud mälestis selle tegelikus asukohas ja ulatuses, st asukohas, kus mälestise osaks olev arheoloogiline kultuurikiht ja selle iseloomulikud tunnused on.

Juba varem kaitse all olnud mälestised¹ võeti pärast iseseisvuse taastamist kaitse alla uusi piire määramata samades asukohtades ja piirides, nagu need olid varem kaitse all olnud. Seega on mälestiste asukoht ja piirid kindlaks määratud kaitse alla võtmise alusdokumentides, milleks on kaitse alla võtmise õigusakt ise koos oma lisadega, kaitse alla võtmiseks koostatud topograafilised kirjeldused, ENSV aegne majandiplaan, millele kaitsealuste mälestiste alad kanti, enne kaitse alla võtmist koostatud mälestise pass koos selles viidatud kirjalike allikatega ning enne okupatsiooniperioodi kaitse alla võetud mälestiste puhul ka kihelkonnakirjeldused. Sealjuures ei koostatud kõigi mälestiste jaoks kõiki eelpool loetletud alusdokumente või pole mõned neist säilinud.

Mälestise tegelikuks asukohaks ja ulatuseks maastikul nimetatakse kogu käesolevaks hetkeks kättesaadavat infot mälestise kohta. See võib erineda alusdokumentides olevast infost mitmel põhjusel:

- pärast kaitse alla võtmist võib info mälestise kohta olla täienenud ja täpsustunud hiljem tehtud arheoloogiliste uuringute põhjal (sh võib olla selgunud, et mälestist sellel kohal ja sellisel kujul ei eksisteeri);
- viimastel aastatel arenenud kaugseire meetodid võimaldavad reljefiandmete põhjal maapealsete struktuuridega mälestiste piire täpsustada;
- info mälestise asukoha ja olemuse kohta võib olla täpsustunud mälestise paikvaatluse käigus.

Sealjuures tuleb silmas pidada seda, et arheoloogiamälestised on kaitse alla võetud piiratud teabe alusel ning ka täiendav info mälestiste kohta ei tähenda absoluutset teavet mälestise

¹ 31.05.2024 seisuga on arheoloogiamälestisi kultuurimälestiste registris 6734. Nendest 1345 võeti mälestisena kaitse alla 1926–1940, 4328 võeti vabariiklike või kohaliku kaitse nimekirjadega kaitse alla aastatel 1964–1991, 865 aastatel 1994–2002 ning 196 mälestist on kaitse alla võetud pärast 2003. aastat.

ulatuse kohta. Maapealsete struktuuridega mälestised on küll reeglina maastikul kogu ulatuses tuvastatavad, kuid siiski võib ka nende vahetus läheduses esineda arheoloogilist kultuurkihti ning struktuure, mis maa peale ei ulatu². Suur osa mälestistest (nt asulakohad, maa-alused kalmistud) aga ongi tuvastatavad vaid arheoloogiliste uuringutega ning maa peal nendest jälgi ei ole.³

Ekspertiisi käigus kontrollitakse, kas Maa-ameti kultuurimälestiste kaardikihil on mälestiste asukohad ja piirid kuvatud vastavalt arheoloogiamälestiste kaitse alla võtmise alusdokumentidele ning kas need andmed vastavad infole mälestiste tegelikust asukohast ja ulatusest maastikul. Ekspertiisi tulemusel tehakse ettepanekud andmete korrastamiseks ning kaardiandmete õigeks graafiliseks esitamiseks vajaliku tegevuskäigu osas.

Reeglina ei ole mälestise alusdokumendis esitatud asukohaandmete ja mälestise tegeliku asukoha vahel vastuolusid. Siiski kirjeldatakse kaitse alla võtmise alusdokumentides mälestiste asukohti sageli üldsõnaliselt ning majandite maakasutusplaanidele kantud mälestiste asukohad ei ole tollal kasutatud mõõtmisvahendite tõttu alati täpsed. Samuti esineb kirjeldustes vigu ja inimlikke eksimusi ning vastuolusid erinevate alusdokumentide omavahelisel võrdlemisel. Ekspertiisi käigus analüüsitakse vigade ning andmetes olevate vastuolude ulatust ning seda, kas ja kuidas need mõjutavad alusdokumentide õigsust ning kaardiandmete korrigeerimiseks vajalike tegevuste läbiviimist.

Kui ekspertiisi käigus andmete kontrollimisel tuvastatakse vastuolu mälestise asukohaandmete ning kultuurimälestise kaardikihil kuvatava vahel, tuleb mälestise asukohta ja piire kultuurimälestiste kaardikihil korrigeerida nii alusandmetele kui tegelikule asukohale võimalikult vastavaks. Kui tegeliku asukoha kirjeldus alusdokumentides puudub, tuleb kaardiandmete parandamiseks läbi viia mälestiseks tunnistamise õigusakti (st sellega seotud alusdokumentide) muutmise menetlus⁴. Sama menetlus tuleb läbi viia siis, kui alusandmetes on mälestise asukoht kirjeldatud õigesti, kuid selle piirid ei vasta mälestise tegelikule ulatusele või on määramata⁵. Kui alusdokumentides sisaldub viide mälestise õigele asukohale ja ulatusele, ei ole õigusakti muutmise menetlus vajalik ning kultuurimälestiste kaardirakendusse tuleb kanda mälestise andmed selle õiges asukohas ja ulatuses.

² Näiteks maapealsete struktuuridega kivikalmete äärtes võib leiduda järeלטuseid, mida maastikul ei tähistatud; mõnel pool on kultusekivide vahetus läheduses avastatud tuleasemete põhjasid ja arheoloogilisi leide, mis võivad olla seotud kivide kasutamisega.

³ Maa-aluste mälestiste puhul esineb kultuurkiht ka laiguti, st mitte ühtlaselt kogu mälestise alal (nt asulakohad ei olnud hoonestatud kogu ulatuses; kalmistutel esines haudade vahel tühja ruumi), mis tähendab seda, et väikesemahuliste kaevamistega ei olegi võimalik kultuurkihti täit ulatust kindlaks teha ning seetõttu lähtutakse selliste mälestiste piiritlemisel lisaks vahetult kogutud arheoloogilisele infole ka analoogiatele teiste sarnaste mälestistega.

⁴ Muinsuskaitseseadus (MuKS) § 20 lg 6.

⁵ Mälestise piiri mõiste ja selle määramise viis (koordinaatide täpsusega) tänapäevases tähenduses on tekkinud alles aastast 2008. Varasemalt on mälestise piiri ehk ulatuse (sh mälestise alal kehtivate piirangute mõjuala) all silmas peetud mälestise alusandmetes (kaitse alla võtmise topograafilised kirjeldused, majandiplaanid, passid, kaitse alla võtmise ettepanekud) esitatud mälestise ulatuse kirjeldust või füüsiliste objektide puhul nende väliskontuuri (nt füüsilise objekti puhul võib alusandmetes puududa mälestise ulatuse kirjeldus või on ta majandiplaanile kantud tingmärgina, kuid sellele vaatamata on mälestise ulatuse ehk piiri all silmas peetud füüsiliselt eristatava objekti välisserva – nt kalmumägi, linnamägi, kalmuvare, kivikalme, kääbas vmt).

1.2. Ekspertiisi ülesehitus

Ekspertiisis tuuakse esmalt välja mälestise tüüp koos sellele iseloomulike tunnustega. Seejärel antakse ülevaade konkreetse mälestise kohta teada olevast infost ja selle tegelikust asukohast ja ulatusest alusdokumentide, paikvaatluse, kaugseire andmete, erialase teaduskirjanduse, andmebaasides sisalduva info või ekspertiisi koostamise käigus tehtud arheoloogilise uuringu põhjal. Osa teabest on eelnenud kaitse alla võtmisele ning oli kättesaadav kaitse alla võtmise hetkel, osa on lisandunud hiljem ning aitab mälestise asukohta ja ulatust täpsustada.

Eraldi esitatakse kaitse alla võtmise alusdokumendid ning praegune kaardikuva Maa-ameti kultuurimälestiste kaardikihil.

Järgnevas andmete analüüsi osas esitatakse mälestise tegeliku asukoha ja ulatuse ning alusdokumentide võrdlev analüüs, et selgitada välja, kas mälestise tegelik ulatus ja asukoht kajastuvad alusdokumentides õigesti. Seejärel käsitletakse mälestise praegust ruumikuju Maa-ameti kultuurimälestiste kihil, et hinnata kultuurimälestiste kaardikihi korrigeerimise vajadust.

Ekspertiisi kokkuvõttes osas võetakse kokku analüüsi tulemused ja tehakse ettepanek kultuurimälestiste kaardikihi või nimekuju korrigeerimiseks või samaks jätmiseks. Eraldi käsitletakse korrigeerimiseks vajalikku menetlust ning sellega seotud teavitus- ja selgitusvajadust.

2. Mälestise andmed

2.1. Mälestise tunnused

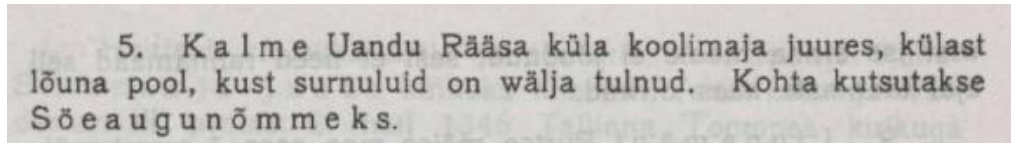
Arheoloogiamälestis kalmistu (reg-nr 9120) on maa-alune laibakalmistu.

Varaseimad teadaolevad laibamatustega maahauad Eestis pärinevad keskmise kiviaja lõpust (umbes 6000 e.m.a) ja nooremast kiviajast. Ka varajasest pronksiajast on teada mõned maahauad, ent alates keskmisest pronksiajast (1250 e.m.a) levis üha laialdasemalt erinevate maapealsete kivistruktuuridega matmispaikade kasutamine. See jätkus kuni hilisrauaajani, st 12. sajandini. Seejuures viitavad mõned leiud, et paralleelselt kivikalmetega jätkati teataval määral ka maahaudade kasutamist, kuhu maeti surnuid nii laipadena kui ka põletatult. Maa-alused laiba- ja põletusmatused hakkasid taas rohkem levima eelviikingi- ja viikingiajal ning suuremad laibakalmistud hakkasid moodustuma viikingiaja lõpust alates, st 11. sajandil. Järgnevate sajandite möödudes hakkasid maa-alused laibakalmistud järkjärgult Eesti matmiskombestikus üha enam domineerima. 13. sajandil hoogustus ka matmine kirikaedadesse ning samal ajal rajati külade ja talude lähedusse külakalmistud, mida kasutati 18. sajandini.

Tegemist on mälestise tüübiga, mille asukoht ja ulatus ei ole maastikul nähtavad, kuna neil puuduvad maapealsed konstruktsioonid ja hauatähised. Arheoloogiline kultuurikiht ning selles sisalduvad leiud ja inimsäilmed paiknevad maa sees. Seetõttu on maa-aluste kalmistute täpsete piiride maastikul märkimine keeruline.

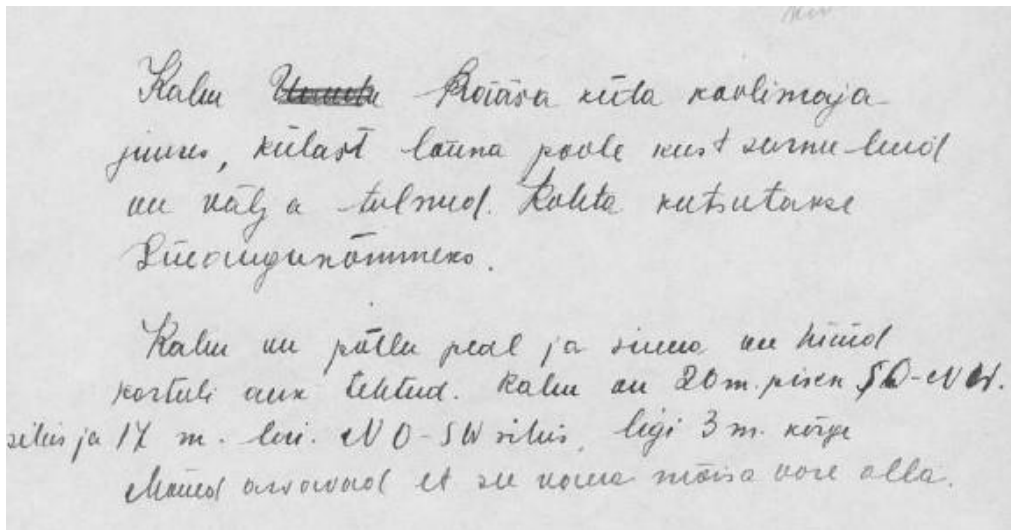
2.2. Mälestise avastamine

Esmakordselt juhib Rääsa külas paiknevale kalmistule tähelepanu arheoloog Jaan Jung 1910. aastal, kelle sõnul olla koolimaja juurest, külast lõuna pool, surnuluid välja tulnud⁶.



Joonis 1. Väljavõte J. Jungi poolt koostatud väljaandest „Muinasaja teadus eestlaste maalt“

J. Jungi poolt mainitud kalmistu on ära toodud 1922. aasta Lüganuse kihelkonnakirjeldustes⁷. Teate järgi tuntakse kohta Hiiaugunõmme⁸ nime all ning matmispaik olla paiknenud põllu peal, kuhu nüüd olla rajatud kartuli auk. Kalmistut kirjeldatakse kui 20 × 17 m suurust ja ligi 3 m kõrgust (maastikul eristuvat) kohta, mida on peetud ka endine mõisa vare.



Joonis 2. Väljavõte 1922. aasta Lüganuse kihelkonnakirjeldusest.

Teade kalmistu kohta korratakse üle 1932. aasta Lüganuse kihelkonnakirjeldustes⁹, milles on täpsustatud, et kalmistu jääb koolimajast lõuna poole u 150 m, koolimaja eest läbiviiva tee läänekaldale, suure kuusemetsa äärde ja sisse, kus praegusel ajal on kruusaaugud. Kalmistu jääb veidi kõrgemaid kohti omavale maa-alale ning metsa sees esineb kalmistu kohal kartulikoopaid. Inimluude kõrval midagi muud leitud ei ole.

⁶ Jung, J. 1910. Muinasaja teadus eestlaste maalt, III, lk 143.

⁷ Liiv, N. 1922. Lüganuse kihelkond Virumaal, lk 4.

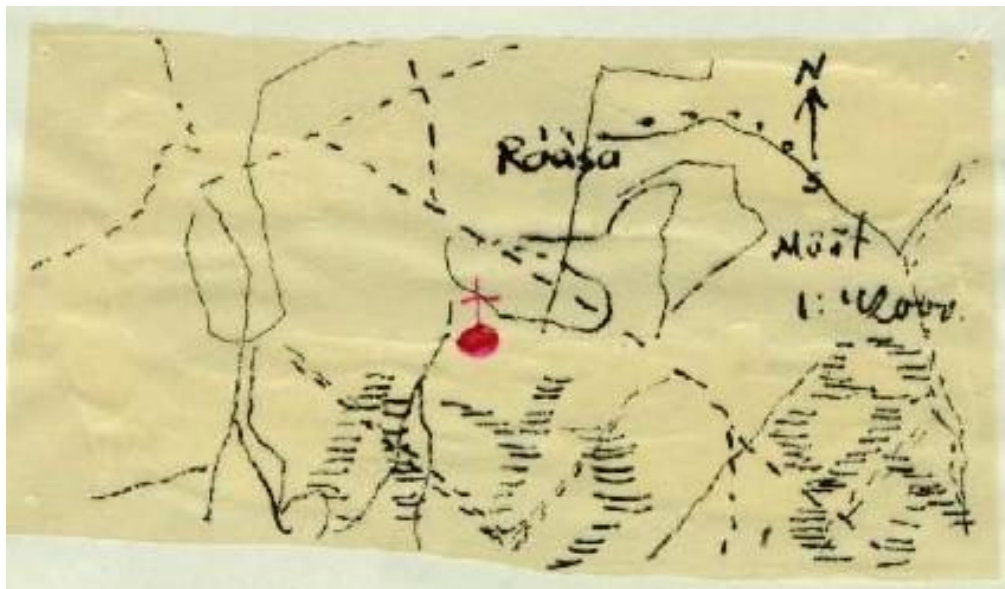
⁸ 1910. aasta teate järgi on kohta kutsutud ka Sõeaugunõmmeks.

⁹ Suurväli, E. 1932. Lüganuse kihelkond, lk 54.

Maturepark.

*Asukoht: Maidla Rd., Rääsa kl.
 Kooli-kl. j. suunas: Kermu Mäni. Koolimajast
 lõunapoolse (NS) 150m, koolimaja eest läbiviiva
 tee läänekaldal, suure kuusemetsa ääres ja sees
 Praege kruusa-augud, needi kõrg-
 maid kohti on, -need aga äärmiselt ebamäärased.
 Metsa sees kartulikoopaid.
 Kaitud pole peale lühike mädapi.*

Joonis 3. Väljavõte 1932. aasta Lüganuse kihelkonnakirjeldusest.



Joonis 4. 1932. aasta Lüganuse kihelkonnakirjelduses näidatud kalmistu ligikaudne asukoht.

2.3. Kaitse alla võtmise ajalugu ja alusandmed

Kaitse alla võtmine

Vaatamata sellele, et esimesed teated kalmistu kohta pärinevad juba 20. sajandi algusest, võetakse ta esmakordselt riikliku kaitse alla 01.08.1973 Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrusega nr 346 numbriga 2547. Mälestise kohta koostati topograafiline kirjeldus (joonis 5).

2547. Maa-alune kalmistu - 13.- 17. sajend; end. Rääsa kooli-
 majast umb. 150 m lõuna suunas, koolimaja eest läbiviiva
 tee läänekaldal, suure kuusemetsa ääres, ka metsa sees
 (100x100 m).

Joonis 5. Mälestise riikliku kaitse alla võtmise topograafiline kirjeldus.

Pärast mälestiste vabariiklikusse nimekirja lisamist kanti mälestise asukoht ja võimalusel piirid metskondade või kolhooside majandiplaanidele, kuid Rääsa külas oleva kalmistu puhul ei ole selleni jõutud. Samuti ei ole mälestisele teadaolevalt koostatud passi, mille uus vorm oli kehtestatud 1970ndate aastate alguses¹⁰.

Eesti Vabariigi taastamise järel tunnustati kalmistu kultuuriministri 01.09.1997 määruse nr 59 „Kultuurimälestiseks tunnistamine“ (RTL 1997, 169-171, 954) (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=25408>) järjekorranumbriga 221 arheoloogiamälestiseks ning kanti kultuurimälestiste registrisse registrinumbriga 9120 (joonis 6).



Joonis 6. Väljavõte 1997. aasta nimekirjast.

Nimetatud määrus on antud tollal kehtinud muinsuskaitseaduse (RT I 1994, 24, 391; 1996, 49, 953; 86, 1538) § 46 lg 2 alusel, mis pani Muinsuskaitseametile kohustuse üle vaadata ENSV seaduse «Ajaloo- ja kultuurimälestiste kaitse ja kasutamise kohta» alusel vabariikliku ja kohaliku tähtsusega ajaloo- ja kultuurimälestiste nimekirjadesse kantud objektid ja kindlaks teha nende vastavuse mälestise tunnustele ühe aasta jooksul muinsuskaitseaduse jõustumisest arvates. Sama sätte alusel nimekirjades olevad objektid kas tunnustati mälestisteks või lõpetati nende kaitse. Muinsuskaitseaduse § 45 tunnistas samal ajal kehtetuks Eesti NSV seaduse «Ajaloo- ja kultuurimälestiste kaitse ja kasutamise kohta» (ENSV Teataja 1977, 51, 647; 1984, 20, 232) ajaloo-, arheologia-, linnaehitus- ja arhitektuuri- ning kunstimälestiste osas.

1994. aasta muinsuskaitseaduse alusel oli ametil kohustus kaitse alused mälestised üle kontrollida, vajadusel koostati mälestisele uued topograafilised kirjeldused. Kontrollitud asukoha kirjeldus kordab üle 1973. aasta topograafilise kirjelduse:

Kalmistu, end. Rääsa koolimajast ca 150 lõuna suunas, koolimaja eest läbiviiva tee läänekaldal, suure kuusemetsa ääres, ka metsa sees (100x100 m).

Mälestised võeti kaitse alla piirides, milles need juba olid kaitse all olnud varem või piirides, mis olid kantud nõukogudeaegsele majandiplaanile või kirjeldatud passis või mis tulenevad määruse sõnastusest.

¹⁰ 1960ndate aastate II poolel koostati passikirjeid nn vana passivormi alusel. Uue passivormi kehtestamise eesmärgiks oli asendada olemasolevad vanad passikirjed või koostada passid neile mälestistele, millel varasemat passikirjet ei olnud. Samuti pidid uued passid tekkima uutele kaitse alla võetavatele mälestistele. Paljudel juhtudel uue passivormi koostamiseni kahjuks aga ei jõutud.

Kaitsevöönd

Mälestiseks tunnistamise õigusaktiga mälestisele kaitsevööndit ei kehtestatud. 1997. aastal kehtinud muinsuskaitseaduse¹¹ kohaselt oli mälestise kaitsevööndiks automaatselt 50 meetri laiune maa-ala mälestise väliskontuurist või piirist arvates, *kui mälestiseks tunnistamise õigusaktis ei olnud kaitsevööndit kehtestatud*. Seega tekkis kaitsevöönd seaduse ja mälestiseks tunnistamise õigusakti koostoimes.

Alusandmed

Eelnevast tulenevalt on kaitse alla võtmise alusandmed:

1. Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus nr 346;
2. 1994. aasta Muinsuskaitseadusest tuleneva mälestiste kontrolli järgne topograafiline kirjeldus;
3. Kultuuriministri 01.09.1997 määrus nr 59 (RTL 1997, 169-171, 954);
4. Kaitsevöönd Muinsuskaitseadus (RT I 1994, 24, 391) § 25.

Jaan Jungi kogumik 1910. aastast (Jung 1910, lk 143)	„ <i>Kalme Rääsa küla koolimaja juures, külast lõuna pool. Kohta kutsutakse Söeaugunõmmeks</i> “
Topograafiline kirjeldus 1922. aasta kihelkonnakirjelduses (Liiv 1922, lk 4)	„ <i>Kalm Rääsa küla koolimaja juures, külast lõuna pool. Kohta kutsutakse Hiieaugunõmmeks. Kalm on 20 m pikk SO-NW sihis ja 17 m lai NO-SW sihis.</i> “
Topograafiline kirjeldus 1932. aasta kihelkonnakirjelduses (Suurväli 1932, lk 54)	„ <i>Matusepaik, Maidla vld, Rääsa kl, Kooli tl. Koolimajast lõunapoole 150 m, koolimaja eest läbiviiva tee läänekaldal, suure kuusemetsa ääres ja sees.</i> “
Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus nr 346	„ <i>Maa-alune kalmistu, 13.-17. saj, end. Rääsa koolimajast umb 150 lõuna suunas, koolimaja eest läbiviiva tee läänekaldal, suure kuusemetsa ääres, ka metsa sees (100x100 m).</i> “
Topograafiline kirjeldus 1990ndatest aastatest	„ <i>Maa-alune kalmistu, 13.-17. saj, end. Rääsa koolimajast umb 150 lõuna suunas, koolimaja eest läbiviiva tee läänekaldal, suure kuusemetsa ääres, ka metsa sees (100x100 m).</i> “
Kultuuriministri 01.09.1997 määrus (järjekorranumber, nimetus, vana number):	„221, Kalmistu , 2547.“

Tabel 1. Mälestisega seotud topograafilised kirjeldused.

¹¹ Mälestiseks tunnistamise ajal kehtinud Muinsuskaitseaduse § 25: Kinnismälestise kaitseks kehtestatakse kaitsevöönd, millele laienevad kaitsekohustuse teatistes esitatud kitsendused. Kui mälestiseks tunnistamise aktis ei ole märgitud teisiti, on kaitsevööndiks 50 m laiune maa-ala mälestise väliskontuurist või piirist arvates.

2.4. Mälestise kuva Maa-ameti kultuurimälestiste kaardirakenduses

Kuni 1990. aastate teise pooleni kanti mälestiste asukohaandmed majandite maakasutusplaanidele (mõõtkavas 1:10000). 1997. aastal alustati üleminekut samasuguse mõõtkavaga rasterkaardile arvutis. Sealjuures esitati andmed mälestiste kohta Eesti Kaardikeskusele, kus need kanti Eesti baaskaardile (1:50000) ja põhikaardile (1:20000). Arvutikaardi koostamiseks kasutati MapInfo Professional arvutiprogrammi ning 1:10000 mõõtkavas rasterkujus katastrikaarti. Selline süsteem kaardiandmete haldamiseks oli kasutuses kuni 2000. aastate alguseni. Hiljem sai see aluseks võrgupõhisele kultuurimälestiste registrile ja sellega seotud Maa-ameti kultuurimälestiste kaardikihile.¹²

Seisuga 10.10.2024 on kalmistu reg-nr 9120 kuvatud Maa-ameti geoportaali kultuurimälestise kaardikihi maa-alalise polügoonina Ida-Viru maakonna Lüganuse valla Rääsa küla Kadaka (KÜ 44901:003:0498), Linaaugu (KÜ 44901:003:0429) ja Kadaka tee (KÜ 43801:001:0377) kinnistutel suurusega umbes 45 × 45 m (joonis 7). Mälestise ümber kehtiv kaitsevöönd ulatub lisaks Kadaka, Linaaugu ja Kadaka tee kinnistutele veel ka Kuusiku (KÜ 44901:003:0437) ja Rääsa koolimaja (KÜ 44901:003:0374) kinnistutele.



Joonis 7. Maa-ameti geoportaali kultuurimälestiste kaardikihi kuva (seisuga 10.10.2024)

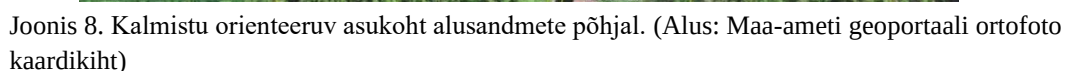
3. Andmete analüüs ja ettepanek

3.1. Mälestise tegeliku asukoha ja ulatuse ning alusdokumentide võrdlev analüüs

Alusandmetest viitavad kalmistu tegelikule asukohale ja ulatusele 1973. aastal riikliku kaitse alla võtmisel koostatud topograafiline kirjeldus ning 1990ndatel aastatel üle kontrollitud

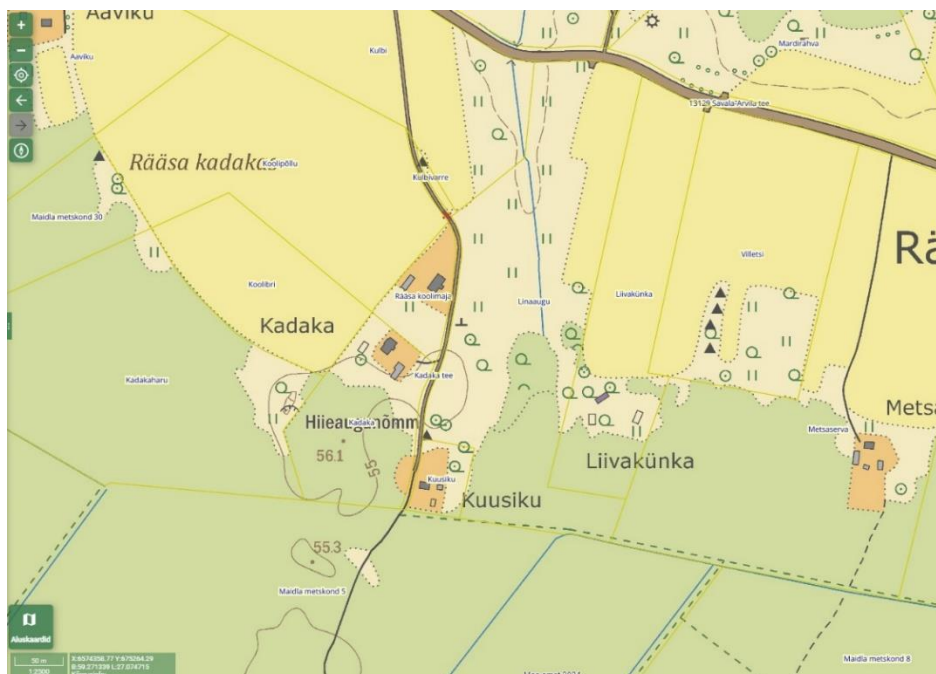
¹² Kraut, A. 1997. Arheoloogiamälestised ja riiklik muinsuskaitse. – Ü. Tamla (koost) 1997. Arheoloogilised välitööd Eestis / Archaeological field Works in Estonia 1997, 237–251. Lk 242.

Alusandmete järgi jääb kalmistu Rääsa külas olevast endisest vallakoolimajast (paikneb tänapäevasel Rääsa koolimaja kinnistul, olles välja toodud Maa-ameti geoportaali püramiidkultuuri kaardikihil) umbes 150 m võrra lõuna poole, koolimaja eest läbi viiva tee läänepoolsele küljele, kuusemetsa äärde ning sisse (joonis 8).

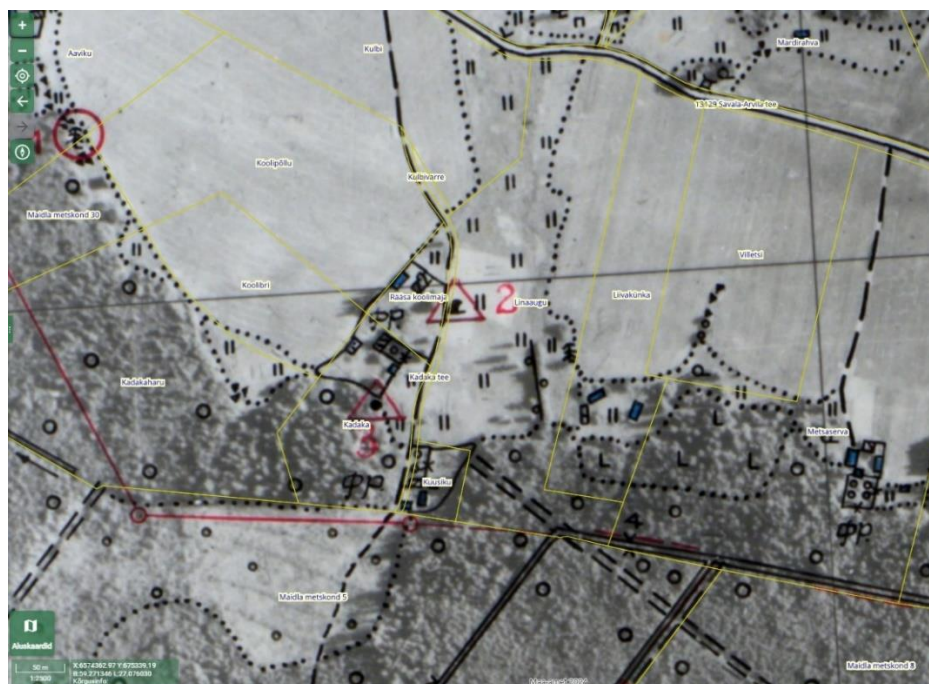
[illegible]

11

Põhikaardil nimetatakse valdavalt kuuskedest koosnevat metsatukka Hiieaugunõmmeks (joonis 10) ning fotoplaanidele on metsa põhjapoolses servas viidatud kalmistule kolmnurkse tingmärgiga (joonis 11). Varasematelt ortofotodelt on näha, et algselt on nõmmelaadne puudest vaba ala ulatunud Kadaka kinnistule jäävatest taluhoonetest kaugemale ning metsasemaks on külatee lääneserva jääva Kadaka kinnistu keskosa muutnud alles 20. sajandi viimasel kolmandikul (vt võrdlevalt tänapäevast ortofoto joonis 8 ning joonist 12).



Joonis 10. Tänapäevasel põhikaardil on metsatuka kohal termin Hiieaugunõmm. (Alus: Maa-ameti geoportaali põhikaardi kaardikiht)



Joonis 11. Fotoplaanil on kalmistu asukohale viidatud kolmnurkse tingmärgiga (nr 3). (Alus: Maa-ameti geoportaali fotoplaanide kaardikiht, c63 fotokaart 10T lina2)



Joonis 12. Ortofoto 1959. aastast. Kalmistu paikneb kaardi keskosas olevatest hoonetest lõunas, metsatukas. (Alus: Maa-ameti geoportaali ajalooliste aerofotode kaardikiht)

Kalmistu suuruse osas mainivad alusandmeteks olevad topograafilise kirjeldused, et tegu on (koolimaja eest läbi viiva tee läänepoolisel küljele jääva) ca 100×100 m suuruse alaga¹³. Alusandmetes kirjeldatud ala kattub suuresti reljeefikaartidel eristatava kõrgema alaga (vt joonis 9), mille kohale on rajatud arvukaid kartulikoopaid ning mitmeid kruusauke, millele viitavad kihelkonnakirjeldused. Siiski eristub maastikuliselt veidi suurem ala kui alusandmetes kirjas, kuna kartulikoobastega kaetud kõrgem ala on tänapäevased mõõdistusvahendeid kasutades suurusega umbes 125×125 m. Samas on ilmne, et alusandmetes mainitud ala suurus on orienteeruv ja kirjeldab metsatukka ja tema umbmäärast ulatust, mitte täpselt 100×100 m suurust ala.

3.2 Mälestise asukoht paikvaatluste põhjal

Mälestise kalmistu reg-nr 9120 asukohas on Kultuurimälestiste registri andmetel teostatud paikvaatlusi kolmel korral:

27.05.2011 (Ingmar Noorlaid) paikvaatluse sissekandes mainitakse, et kalmistu asub metsatuka sees (joonis 13), kuid maastikuliselt ei ole mälestis selgelt piiritletav.

¹³ 1922. aasta kihelkonnakirjeldus mainib kalmistu alana küll kõigest 20×17 m suurust ning umbes 3 m kõrgust ala, kuid ilmselt on silmas peetud tulevaste kruusaukude alale jäänud kõrgemat nukki. Võimalik, et tegu on 2023. aasta paikvaatluse ajal kalmistu keskosas täheldatud kõrgema alaga, mille sisse on rajatud ulatuslik liivavõtuauk (vt joonis 14). Ühtlasi ei loeta esmakordselt ENSV ajal kaitse alla saanud mälestiste puhul alusandmeteks esimese Eesti Vabariigi ajal koostatud kihelkonnakirjeldusi, mistõttu ei ole sel kirjeldusel ka siduvat alust.



Joonis 13. 27.05.2011 kalmistu asukohast tehtud foto, kalmistu jääb metsatuka sisse (Foto: Tõnno Jonuks)

27.10.2011 (Ingmar Noorlaid) paikvaatlus ütleb, et olukord kalmistul on sama mis kevadel.

26.04.2023 (Eero Heinloo) paikvaatluses oletatakse, et praegune maa-ameti kaardikuva on ilmselt väär, kuna kirjalikud allikad räägivad Kadaka kinnistu lõunaossa jäävast umbes 100 × 100 m suurusest metsatukast, mille alal esineb kartulikoopaid ja liiva kaevandamisest tekkinud auke.



Joonis 14. 26.04.2023 kalmistu keskosas eristunud kõrgem nukk, mille sisse on rajatud kruusa- või liivaaugud (foto: Eero Heinloo)

3.3. Mälestise alusdokumentide andmete, tegeliku asukoha ja ulatuse, varasemate kaardikuvade ning Maa-ameti kaardikuva vastavuse analüüs

Kalmistu on käesoleval hetkel kuvatud maa-ameti geoportaali kultuurimälestiste kaardikihil maa-alalise polügoonina Rääsa külas Kadaka, Linaaugu ja Kadaka tee kinnistutel suurusega umbes 45×45 m. Mälestise ümber on kuvatud seadusest tulenev 50 m kaitsevöönd. Praegune kuva ei vasta alusandmetes esinevale informatsioonile ei asukoha ega ulatuse osas. Tegelik kalmistu ala jääb alusandmete põhjal olemasolevast kuvast mõnevõrra lääne-edela poole, külavahetee läänepoolsele küljele jäävasse kuuskedega kaetud metsatukka, nii selle sisse kui äärde. Mälestise ala suuruseks on umbes 125×125 m.

4. Kokkuvõte

4.1. Ekspertiisi tulemuste lühikokkuvõte

Mälestise kalmistu reg-nr 9120 alusandmete üle vaatamise käigu selgus, et mälestis paikneb Kadaka kinnistul (KÜ 63601:001:0840), Hiienõmmeaugu nime all tuntud metsatukas, u 125×125 m suurusel kõrgemal alal.

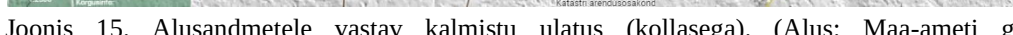
Probleemi kirjeldus	jah	ei
Mälestise tegelik asukoht on tuvastatud	x	
Mälestise tegelik asukoht vastab kaitse alla võtmise alusandmetele	x	
Mälestise tegelik asukoht vastab kultuurimälestiste kaardikihil kuvatavale asukohale		x
Mälestise tegelikud piirid on tuvastatud	x	
Mälestise tegelikud piirid vastavad kaitse alla võtmise alusandmetele	x ¹⁴	
Mälestise tegelikud piirid vastavad kultuurimälestiste kaardikihil kuvatud piiridele		x
Alusandmed asukoha/piiride osas on puudulikud		x
Mälestis on hävinud		x
Mälestis on ekslikult kaitse all/ puuduvad riikliku kaitse eeldused		x
Kaitsevööndit kuvatakse kultuurimälestiste kaardikihil õigesti (täidetakse, kui mälestise asukoht ja piirid kuvatakse õigesti)		x

4.2. Ettepanekud andmete korrigeerimiseks ja muutmiseks

Ettepanek kaardiandmete korrigeerimiseks

Juhul, kui kultuurimälestiste kaardikihi muudatus on vastavuses alusandmetega, puudub vajadus uue õigusakti välja andmiseks. Muudatustest teavitatakse kinnistute omanikke. Alusandmetes ja alusandmeid toetavates täiendavates andmetes arvestatavaid vastuolusid ei ole.

¹⁴ Mälestise piirid vastavad alusandmetele, kuna alusandmed räägivad maastikul füüsiliselt eristatavast objektist – kartulikoopaid ja kruusaauke omavast kõrgemast alast suurusega 100×100 m. Mälestise piiri mõiste tänapäevases tähenduses on tekkinud alles aastast 2008.



4.3. Mälestise tegeliku asukoha ja kaardiandmete vastavusse viimise tulemusel selginenud kooskõlastatavate ja loakohustuslike tööde alad

Pärast kaardiandmete korrigeerimist:

Mälestise ala: Kadaka kinnistu (KÜ 44901:003:0498; eraomand, maatulundusmaa).

Mälestise kaitsevöönd: Kadaka kinnistu, Linaaugu kinnistu (KÜ 44901:003:0429; eraomand, maatulundusmaa), Kuusiku kinnistu (KÜ 44901:003:0437; eraomand, elamumaa), Maidla metskond 5 kinnistu (KÜ 44901:003:0830; riigiomand, maatulundusmaa), Kadakaharu kinnistu (KÜ 44201:001:1132; eraomand, maatulundusmaa), Koolibri kinnistu (KÜ 44201:001:1133; eraomand, maatulundusmaa), Kadaka tee (KÜ 43801:001:0377; munitsipaalm, transpordimaa).

Pärast kaardiandmete korrigeerimist jääb mälestis tervikuna Kadaka kinnistule ehk ei ulatu Linaaugu ega Kadaka tee kinnistutele. Mälestise ala, suurusega 45 × 45 m, asendub korrektse alaga, suurusega umbes 100 × 100 m. Mälestise ala ümber kehtiv 50 m kaitsevöönd ulatub kõigile seni kaitsevööndit omanud kinnistutele, va Rääsa koolimaja kinnistu. Kaitsevöönd lisandub Koolibri, Kadakaharu ning Maidla metskond 5 kinnistutele, kuhu vasema kuva järgi kaitsevööndit ei ulatunud.

Mälestise asukoha korrigeerimisega selginevad alad, kus kehtivad kooskõlastatavate ja loakohustuslike tööde nõuded (MuKS §-d 52–53).

Mälestise alal tuleb lähtuda ettevaatuspõhimõttest, mille kohaselt peavad alal toimuvad tegevused vähendama mälestise hävimise ohtu ja toetama väärtuste säilimist (muinsuskaitseadus, edaspidi MuKS § 3). Seejuures tuleb hoiduda tegevustest, mis võivad mälestist ohustada, rikkuda või selle hävitada (MuKS § 33 lg 1). Mälestist võib küll kasutada nüüdisaja vajadustest lähtuvalt, kuid mitte viisil, mis võib ohustada selle säilimist (MuKS § 33 lg 2). Mälestise omanikul on kohustus mälestise kahjustumisest viivitamatult Muinsuskaitseametile teavitada. Juhul, kui mälestise valdus antakse üüri, rendi vms. suhte alusel üle teisele isikule, tuleb teda mälestisest teavitada (MuKS § 36).

Nii mälestise alal kui ka kaitsevööndis kehtivad muinsuskaitseadusest tulenevad nõuded, mistõttu on vaja kõik pinnase- ja kaevetööd (sh ehitamine, kõrghaljastuse rajamine, raie-, kaeve- ja muud pinnase teisaldamise või juurdeveoga seotud tööd ning maapinna ettevalmistamine metsaseaduse tähenduses) kooskõlastada Muinsuskaitseametiga, kellel on õigus kaaluda tegevuse lubatavust mälestise säilimise huvides ning vajadusel määrata arheoloogiline uuring. Tööde puhul mälestise alal tuleb enne tööde tegemist Muinsuskaitseametist taotleda tööde tegemise luba (MuKS § 52 lg 3; <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=workpermit>). Loataotlus tuleb esitada ka siis, kui tööd toimuvad samaaegselt nii mälestisel kui kaitsevööndis. Kui planeeritud tööd jäävad ainult mälestise kaitsevööndisse, on kohustuslik esitada Muinsuskaitseametile sellekohane teatis (MuKS § 59 lg 3; <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=worknotice>).